

प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम - २०१२

भाषेतर विषय : भाग - २

इयत्ता ६ वी ते ८ वी

विषय : इतिहास, नागरिकशास्त्र

प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम - २०१२

भाषेतर विषय : भाग - २

इयत्ता ६ वी ते ८ वी

विषय : इतिहास, नागरिकशास्त्र

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	पृष्ठ क्र.
१. प्रास्तविक	१७९
२. इतिहासाच्या अभ्यासक्रमाची सर्वसाधारण उद्दिष्टे - इयत्ता ६ वी ते ८ वी	१८२
३. अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे व पाठ्यक्रम - इयत्ता ६ वी	१८४
४. अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे व पाठ्यक्रम - इयत्ता ७ वी	१८९
५. अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे व पाठ्यक्रम - इयत्ता ८ वी	१९४
अभ्यासक्रम - नागरिकशास्त्र	
६. अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे व पाठ्यक्रम - इ. ६ वी	१९८
७. अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे व पाठ्यक्रम - इयत्ता ७ वी	२०३
८. अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे व पाठ्यक्रम - इयत्ता ८ वी	२०८
९. मूल्यमापनासंदर्भातील निर्देश	२१२
१०. आकारिक मूल्यमापन इतिहास व नागरिकशास्त्र इयत्ता ६ वी ते ८ वी	२१३ ते २२२

प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम २०१२

इयत्ता - ६ वी ते ८ वी

विषय - इतिहास, नागरिकशास्त्र

प्रास्ताविक :

इतिहास ही मानवाची स्थलकालाच्या संदर्भातील सर्वांगीण कहाणी असते. इतिहास म्हणजे निव्वळ घटनावर्णन नसून त्यात मूलतः घटनांचा अन्वयार्थ (interpretation) वर्तमानकाळाच्या संदर्भात लावला जातो. इतिहास हा विचारांचा इतिहास असतो, तो भूतकाळ आणि वर्तमानकाळ यांच्यात सतत चाललेला संवाद असतो; असे इतिहासाबद्दल सांगता येते.

इतिहास हा सर्वसामान्य माणसाच्या उत्सुकतेचा आणि आस्थेचा विषय असतो; कारण इतिहास ही आपली सांस्कृतिक ओळख असते. वर्तमान समजण्यासाठी आणि भविष्य घडविण्यासाठी आधी भूतकाळात डोकावणे गरजेचे असते. माणसे इतिहासाचा विचार करतात म्हणून इतिहास जिवंत राहतो. इतिहास ही जरी भूतकाळाची कहाणी असली, तरी ती वर्तमानाची गरज असते. म्हणून तर वर्तमान बदलतो तशी इतिहासाची मांडणीही बदलते.

इतिहास विषयाचा अभ्यास केल्याने भूतकाळातील चुका टाळून समाज प्रगतीच्या दिशेने वाटचाल करू शकतो. भूतकाळातील प्रयत्न, मानवी संस्कृतीची वाटचाल कशी झाली याची माहिती घेतल्याशिवाय वर्तमानाचे भान येत नाही. यासाठी प्राचीन ते अर्वाचीन असा अभ्यासक्रम तयार केलेला आहे.

इतिहासाचा अभ्यास केल्याने विद्यार्थी प्राचीन काळापासूनचा आपला समृद्ध वारसा समजावून घेऊ शकतात. आपल्या प्रगतीच्या आड येणारे दुर्गुण कोणते? आपला देश पारतंत्र्यात का राहिला? याचे भान विद्यार्थ्यांना इतिहासाच्या अभ्यासाने येऊ शकते. एक जबाबदार नागरिक तयार करण्याच्या प्रक्रियेत इतिहास-नागरिकशास्त्र प्रमुख भूमिका बजावते. या विषयाच्या अभ्यासाने विद्यार्थ्यांच्या नागरी जाणिवा (Civic sense) आणि सामाजिक कर्तव्यभान (Sense of social responsibility) विकसित होते. यामुळे इतिहास विषय जबाबदार नागरिक निर्माण करण्यात प्रमुख भूमिका बजावू शकतो.

शिक्षण ही सातत्याने बदलणारी प्रक्रिया आहे. इतिहासाच्या अभ्यासक्रमात बदल करीत असताना तो कालसुसंगत, तर्कसंगत, विकसित होत जाणारा, नवनव्या प्रवाहांची दखल घेणारा करणे आवश्यक आहे. अभ्यासक्रम, अभ्यासविषय, बदलते प्रवाह, आजूबाजूची परिस्थिती यांची दखल घेऊन अभ्यासक्रमात मूलभूत सुधारणा करणे आवश्यक झाले आहे.

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा (NCF) २००५, शिक्षणाचा अधिकार (RTE) २००९, महाराष्ट्र राज्य अभ्यासक्रम आराखडा (MSCF 2010) २०१०, यांची धोरणात्मक दखल इतिहासाचा नवा अभ्यासक्रम तयार करीत असताना घेतली आहे. अभ्यासक्रम विद्यार्थिकेंद्रित, नवोपक्रमांना चालना देणारा, विद्यार्थ्यांच्या विचारप्रक्रियेस चालना

प्रा. शि. अभ्यासक्रम २०१२ : भाषेतर विषय : भाग - २ : इयत्ता ६ वी ते ८ वी : इतिहास, नागरिकशास्त्र : (१७९)

देणारा, ज्ञानरचनावादाचा अंतर्भाव करणारा अशा स्वरूपाचा होईल अशी त्याची रचना केली आहे. विद्यार्थ्यांस स्वतःच ज्ञानाची निर्मिती करण्याच्या अनेक संधी या अभ्यासक्रमाच्या प्रत्येक क्षेत्रातच नव्हे तर घटकांतही उपलब्ध करून देण्यात आल्या आहेत. तसेच आनंददायी शिक्षणप्रक्रिया, कृतिशील अध्ययन या शिक्षणशास्त्रीय संकल्पना व अपेक्षा लक्षात घेऊन इतिहासाच्या पुनर्रचित अभ्यासक्रमाची आखणी करण्यात आली आहे.

पुनर्रचित अभ्यासक्रमात जगातील बदलत्या विचारप्रवाहांची नोंद घेण्यात आलेली आहे. विषयाचा झोत नवनव्या संकल्पनांवर टाकला आहे. यासाठी धोरणात्मक बाबींच्या संदर्भात कृतिशील अध्ययनासाठी कृती, उपक्रम व प्रकल्प यांवर भर देण्यात आला आहे.

इतिहासाचे अभ्यासविषय :

इतिहासाच्या अभ्यासक्रमाची मांडणी चढत्या क्रमाने केलेली आहे. विद्यार्थ्यांचे विस्तारत जाणारे अनुभवक्षेत्र लक्षात घेऊन अभ्यासक्रमाचा आवाका वाढवत नेलेला आहे. घर-कुटुंब, आजूबाजूचा समाज उदा. शाळा, गाव, तालुका, शहर, जिल्हा, राज्य, राष्ट्र, जग या क्रमाने विषयाचा विस्तार वाढवीत नेलेला आहे.

इतिहासाचे एक महत्त्वाचे अंग म्हणजे क्षेत्रभेट. इतिहास जेथे घडला तेथे प्रत्यक्ष भेटी देणे व इतिहास समजून घेणे यावर भर देण्यात आला आहे. या क्षेत्रभेटीत संग्रहालये, गडकोट, ऐतिहासिक वास्तू, ग्रंथालये, शस्त्रागार यांच्या अभ्यासावर भर देण्यात आलेला आहे. स्थानिक इतिहासाला प्राधान्य देण्याचा हेतू ही इयत्ता तिसरी ते आठवी पर्यंतच्या अभ्यासक्रमातील मध्यवर्ती कल्पना आहे. क्षेत्रभेटीत इतिहासाचे अवलोकन, माहिती मिळविण्याचे विविध मार्ग, स्थानिक लोकांकडून विशेषतः जुन्या-जाणत्या लोकांकडून माहिती गोळा करणे (उदा:- स्वातंत्र्यचळवळीत सहभाग, संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन, गोवा मुक्ती आंदोलन) या माध्यमांतून विद्यार्थी व शिक्षक यांच्यात इतिहासाच्या साधनांविषयी जागृती करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

इतिहास अभ्यासक्रम आराखडा :

अभ्यासक्रम आराखडा तयार करताना घटक, उपघटक, व्याप्ती आणि मर्यादा, प्रमुख जाणिवा, अध्ययन निर्दर्शक या प्रकारे आराखडा तयार केलेला आहे.

परिसर अभ्यास भाग २ मध्ये समाविष्ट असलेल्या इयत्ता तिसरीला कुटुंब, शाळा, गाव, शहर, व्यवसाय, तालुका, जिल्हा असा अभ्यासक्रम आहे. विद्यार्थ्यांचा वयोगट, त्यांचे कुटुंबाच्या माध्यमातून विस्तारत जाणारे अनुभवविश्व येथे अभ्यासाला घेतलेले आहे. इयत्ता चौथीच्या पातळीवर छत्रपती शिवाजीमहाराजांचे जीवन-चरित्र अभ्यासक्रमात समाविष्ट आहे. इयत्ता ५ वी च्या पातळीवर मानवी जीवनातील उत्क्रांतीचे टप्पे, इयत्ता ६ वी च्या पातळीवर प्राचीन भारत, इयत्ता ७ वी च्या पातळीवर मध्ययुगीन भारत, इयत्ता ८ वी च्या पातळीवर आधुनिक भारताचा इतिहास अशा रीतीने अभ्यासक्रमाचा बाह्य आराखडा तयार करण्यात आलेला आहे. ६ वी ते ८ वी च्या पातळीवर इतिहासलेखनाची साधने हा भाग नव्यानेच समाविष्ट करण्यात आलेला आहे.

नागरिकशास्त्र अभ्यासक्रम आराखडा :

इयत्ता ३ री ते ५ वी च्या नागरिकशास्त्राचा समावेश परिसर अभ्यास भाग १ मध्ये करण्यात आलेला आहे. इयत्ता ६ वी ते ८ वी या पातळीवर नागरिकशास्त्र या विषयाचा अभ्यास विद्यार्थ्यांच्या दैनंदिन जीवनाशी निगडित करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. 'स्थानिक ते जागतिक' या क्रमाने हा अभ्यासक्रम तयार केलेला आहे.

इयत्ता ६ वी च्या पातळीवर समाज, सामाजिक नियमन, ग्रामीण व शहरी भाग, तालुका व जिल्हा स्तर असा अभ्यासक्रम आहे. इयत्ता ७वी च्या पातळीवर भारतीय संविधान, राज्यकारभार यंत्रणा, कायदेमंडळ, कार्यकारी मंडळ, न्याय मंडळ असा अभ्यासक्रम आहे. इयत्ता ८वी च्या पातळीवर जगात भारताचे स्थान, भारताचे परराष्ट्रधोरण, संयुक्त राष्ट्रे, जागतिक समस्या असा अभ्यासक्रम आहे.

इतिहास व नागरिकशास्त्र या विषयाची उद्दिष्टे :

इतिहासाच्या अभ्यासक्रमाची जी सर्वसाधारण उद्दिष्टे आहेत, त्यात प्राचीन ते वर्तमानकालीन समाजाची विकासप्रक्रिया समजून घेणे हे महत्त्वाचे उद्दिष्ट आहे. ऐतिहासिक वारशाचे संरक्षण करणे, पर्यावरणाची जपणूक करणे, भारताची एकता व अखंडता याबद्दल विद्यार्थ्यांच्या मनात आदराची भावना निर्माण करणे, समाजातील दुर्बल घटक व महिला यांच्या सबलीकरणाची जाणीव विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण करणे ही महत्त्वाची उद्दिष्टे आहेत. वैज्ञानिक दृष्टिकोन विकसित करणे, भारतीय संविधानात नमूद केलेली लोकशाही, समाजवाद व धर्मनिरपेक्षता ही मूल्ये विद्यार्थ्यांच्या मनावर बिंबविणे, समृद्ध वारशाचे जतन, पण हीन असेल त्याचा त्याग करणे- ही दृष्टी विकसित करायची आहे.

नागरिकशास्त्राच्या प्रमुख उद्दिष्टांमध्ये विद्यार्थ्यांत लोकशाहीच्या मूल्यांचे पालन करण्याची वृत्ती वाढीस लावणे, जबाबदार व क्रियाशील नागरिकत्वाची जाणीव निर्माण करणे. राज्यकारभारासाठी असलेली संविधानिक रचना समजण्यास मदत करणे, भारताचे शेजारी राष्ट्रांशी असणारे संबंध समजावून घेणे, संयुक्त राष्ट्रांच्या कार्यात भारताचा सहभाग समजून घेणे ही उद्दिष्टे आहेत.

सातत्यपूर्ण सर्वकष मूल्यमापन :

प्रत्येक सत्रादरम्यान आकारिक पद्धतीने व सत्राच्या अखेरीस संकलित स्वरूपात मूल्यमापन केले जाते. याच पद्धतीचा अंगीकार नवीन अभ्यासक्रमात केलेला आहे. (घटकनिहाय नमुना शेवटी जोडला आहे)

जीवन कौशल्ये :

जागतिक आरोग्य संघटनेने पुरस्कृत केलेली दहा जीवन कौशल्ये अभ्यासक्रमात समाविष्ट केलेली आहेत. स्वजागृती, समानानुभूती, समस्या निराकरण, निर्णय घेणे, प्रभावी संप्रेषण, चिकित्सक विचारप्रक्रिया, आंतरव्यक्ती संबंध, भावनांचे समायोजन, ताणतणावांचे व्यवस्थापन या कौशल्यांचा समावेश पाठ्यक्रमात अप्रत्यक्षपणे केलेला आहे.

